

mas vist ikke nævnes direkte (der er ikke noget register), så kan bogen også karakteriseres som en *Borgerlig Offentlighed-light*. Særlig stor betydning for forfatterens projekt har Manuel Castells skelnen mellem tre typer af identitet: legitimerende identitet, projektidentitet og modstandsidentitet, der overbevisende lader sig omsætte i en fortælling om den danske nationalstats udvikling, samt i en karakteristik af aktuelle politiske grupperinger. Endelig skal også nævnes den tyske Århus-sociolog Theodor Geiger, hvis *Demokratie ohne Dogma* følges nøje i et afsnit om arven fra romantikken og fremhæves som en forløber til Castells. Har man i øvrigt brug for en elementær indføring i eller en opfriskning af dansk politisk historie siden den første grundlov, så er *Det ny systemskifte* faktisk også et udmærket sted at starte.

Henrik Borup Nielsen

Styrkens fascination - danske højreradikale i mellemkrigstiden og under besættelsen

Per Stig Møller, Munk, 2. udgave Gyldendal 2000. Hardback, 568 sider, ill.; 198 kr.

Hans Bonde, Niels Bukh. *En politisk-ideologisk biografi I-II*, Museum Tusulanums Forlag 2001. Hardback, 910 sider, ill.; 398 kr.

Henrik Lundbak, *Staten stærk og folket frit - Dansk Samling mellem fascisme og modstandskamp*

1936-47, Museum Tusulanums Forlag 2001. Hardback, 728 sider, ill.; 350 kr.

Demokratiet er - som Winston Churchill sagde - det værste politiske system næst efter alle de andre. Churchill udtrykte dermed en præference for demokratiet, men også en utilfredshed med det. Er det virkelig det bedste, vi kan drive det til? Kan der ikke tænkes et politisk system, der erstatter politikernes lunke kompromisser, evindelige småskænderier og uheroiske handlingslammelse med livets, nationens og folkets sande kraft og fulde potentiale?

I mellemkrigstiden var Europas politiske offentlighed fyldt med alternativer, der ønskede at begrænse eller helt smadre det parlamentariske demokrati. De stærkeste var nazismen, fascismen og kommunismen. Men klemte ind imellem en konservativ lunkenhed og nazismens/fascismens klare fjendtlighed overfor demokratiet var en lang række højreradikale personer og grupperinger, der forsøgte at formulere alternativer og vinde opbakning.

I de senere år er der fremkommet en stadig stærkere interesse for netop disse højreradikale både herhjemme og i udlandet. Herhjemme er der således for nylig udkommet tre større værker om tre af mellemkrigstidens vigtigste højreradikale herhjemme, der samlet giver et godt billede af, hvor udbredt antiparlamentarismen var.

Nuværende udenrigsminister Per Stig Møllers *Munk* om digterpræ-

sten Kaj Munk skabte ved sin udgivelse en vis debat i aviserne. Og med rette. Bogen er som altid med PSM velskrevet og velinformeret, men den er samtidig også dybt problematisk.

Per Stig Møller (PSM) indleder bogen med en diskussion af efterkrigstidens fortolkning af Munk. Her lider fremstillingen af en overdreven tro på marxismens totale dominans af kulturlivet, pressen og forskerverdenen samt en stærkt selektiv citering. Og her savnes et fuldt optryk af den berømte og berygtede Ollerup-tale fra 1940, der ofte er omdrejningspunkt for debatten om Munks holdninger til nazisme og demokrati. Samarbejdspolitikere, kulturradikale og venstrefløjen har ifølge PSM rottet sig sammen om at tilsvine, degradere og forvrænge Munk. Som korrektiv til dette skaber PSM et stærkt friseret billede af Kaj Munk, der ender med at fremstå som et brushoved, der ofte lod følelserne flyde i pennen, men som til sidst stillede sig på den rigtige side inden nazisternes drab på ham januar 1944.

Gennem hele fremstillingen er der et tydeligt misforhold imellem en rimeligt afbalanceret diskussion af højrefløjens gode og dårlige sider samt en skolemesteragtig påpejning af venstrefløjens dårlige sider. Slagsiden tjener til at undskylde Munk og afvaske en del af konservatismens brunsværtede fortid. Dermed misser PSM chancen for at gøre op med konservatismens antidemokratiske rødder, hvilket ellers ville have været en stor bedrift, som han er selvskreven til at kunne gennemføre.

Et klart forvirrende element er den ukronologiske fremstilling, der gør det meget vanskeligt at følge Munks påståede udvikling. Selv PSM bliver forvirret og kan ikke afgøre med sig selv, hvornår Munk opgiver sine fascistiske og nazistiske ideer. Er det i 1935, 1938, 1940? Hvad er grundene til holdningsskiftet? Her bliver man ikke meget klogere af at læse PSM.

Modsat Hal Koch, der får hårde ord med på vejen af PSM, og som gjorde forsvaret af det demokratiske styre til det samlende modstandsprincip, fremhævede Munk det nationale, illusionen om det parti- og interesseløse folk forenet under nationens og kristendommens banner og styret af kongen. Munk tabte måske nok – fremtvunget af besættelsens valg mellem sin fascination af diktaturet og sin nationalisme – troen på den diktatoriske løsning, men han fandt ikke troen på demokratiet og parlamentarismen.

Den påståede afmytologisering ender i en rehabilitering af Munks politiske holdninger, hvilket de på ingen måde berettiger til. PSM ser Munks aktualitet i »behovet for at besinde sig på det nationale og nedarvede, på sin egen historie og kultur«. Det er igen efter Murens og marxismens fald blevet tilladt at beskæftige sig med 'forkerte meninger', og det betyder, at »Munks kritik af demokratiet for at svigte ånden til fordel for materialismen igen er blevet tilladt. ... Tiden efterlyser endnu engang nogle højere, mere åndelige idealer« (45-6). Er det virkelig en nationalistisk kulturkonservatisme med stærke antidemokratiske

islæt, der er brug for i dag? Hvad er det for ikke-demokratiske, højere, mere åndelige idealer, der er brug for? PSM svarer ikke, og det er vist godt nok...

Hvis det er ideerne fra Kaj Munks søn, Arne Munk, der bruger sin afdøde far til et korstog imod f.eks. abort, og som i Kaj Munks gamle sogn Vedersø har rejst en mindesten, hvor der står »Til minde om de 500.000 ufødte, som det danske folkestyre har berøvet livet fra 1973-1998«, så vil langt de fleste ganske sikkert gerne have sig frabedt, at Kaj Munk trækkes frem som andet end en dramatiker i kunsten og en advarsel i politikken. For den slags er præcist, hvad Kaj Munks politiske rehabilitering fører til.

(Personlig note: Efter sin lidet heldige optræden i BBC's Hard Talk og udlændinge-udspillet fra den regering, PSM er udenrigsminister i, kunne man håbe, at han ville besinde sig på sine egne ord om den danske stats opførsel overfor de tyske jøder i tiden op til besættelsen, om tavsheden fra danske politikere, embedsmænd og offentlighed. Det gjorde dem ikke ære dengang, og det gør det heller ikke i dag.)

Lektor ved Institut for Idræt ved Københavns universitet, Hans Bonde, har skrevet en politisk-ideologisk biografi om gymnastikpædagogen og forstanderen på Ollerup højskole Niels Bukh, der i 1930'erne var den internationalt mest kendte dansker pga. sit gymnastiksystem 'den primitive gymnastik', men som også var begejstret for Hitler og nazismen helt

indtil i hvert fald 1943, og som derfor i dag er stort set ukendt. I sin samtid var Bukhs person et stærkt nationalt symbol, hvilket i sig selv retfærdiggør bogen, der yderst kompetent behandler et politisk emne i en idrætslig optik.

Bukh var ikke politisk aktiv i den gængse forstand men forsøgte at politisere via sin gymnastik: dels gennem troen på, at kropslig opbygning også er moralsk og politisk opbygning, dels gennem direkte påvirkning af sine elever og indirekte påvirkning af danskerne gennem rejserreportager og gymnastikshows og dels gennem en stærkt nationalistisk symbolik, hvor han selv som karismatisk førerskikkelse spillede en ikke uvæsentlig betydning. Det tvinger Bonde til at rekonstruere Bukhs politisk-ideologiske univers indirekte gennem tekst- og symbolanalyser herunder specielt kropsæstetiske analyser, som han udfører yderst kompetent, om end det til tider forekommer lidt pedantisk igen og igen at gøre opmærksom på, hvor Dannebro er placeret i billedet. Bogens karakter af disputats skinner desuden igennem i mange omstændelige detaljerede gørelser specielt fra de udenlandske turneer.

Det er en smule problematisk, at Bonde ikke kan beslutte sig til, om Bukh var nazist eller ej. Det forekommer dog ud fra Bondes materiale mest rigtigt at sige, at Bukh op gennem 1930'erne udviklede sin antiparlamentarisme til en egentlig nazisme, som han først forlod, da det i 1943 stod ham klart, at Tyskland ville tabe krigen for dernæst at vende tilbage til en høj-

reradikal antiparlamentarisme indtil sin død i 1950.

Vigtigt er det også, at Bonde helt utvetydigt slår fast, at Bukh og andre med ham udgjorde væsentlige farer for demokratiet og landet både før og under besættelsen. Før ved at svække troen på demokratiet og under ved at udtænke planer for en rekonstruktion af den politiske organisering i Danmark og ved som nationalt symbol at lade sig spænde for nazisternes propagandavogn. Her var Bukh langt fremme bl.a. med planer om arbejdstjeneste og ungdomsforbund efter tysk forbillede og med sig selv som ungdomsminister.

Bonde har et skarpt blik for koblingen mellem den maskuline æstetik, Bukh udviklede i sin gymnastik og højreradikalismens vitalisme og virilisme. Renhed, sundhed, ungdom og kraft var fikspunkter, der skabte grundlaget for Bukhs højreradikalisme og senere nazisme på trods af, at han som homoseksuel selv var en uren og umandig ungdomsforfører i de landbokredse, han fik sine elever fra og i de politiske miljøer, han var en del af.

Igennem bogen er der en glimrende diskussion af tidens højreradikalisme og relativt stor tolerance overfor antidemokratiske og senere seminazistiske standpunkter, og der er nogle gode diskussioner af folkelighedsbegrebet i højskolen og nazismen, der ville have været spændende at se mere udfoldet, da netop folkelighedsbegrebet undergik en væsentlig forandring under besættelsen. Fra at have været upolitisk og derfor oplagt materiale til en antiparlamentarisme

blev folkelighedsbegrebet under nazismen af bl.a. Hal Koch politiseret derhen, at der blev skabt en kobling imellem at være dansk og være demokrat. En kobling der ikke var entydig før besættelsen. Dette opdagede både Kaj Munk og Arne Sørensen relativt tidligt, hvorimod Bukh først så skiftet efter 1943, som han forgæves forsøgte at forlige sig med og gøre sig til en del af. Efter besættelsen blev han et nyt nationalt symbol som det, danskerne ikke ønskede at forstå sig selv som.

Bogen er velskrevet og veldokumenteret, men man kunne måske savne et større fokus på de mulige forbindelser mellem datidens antikommunisme og fascinationen af nazismen, en lidt mere dyb gennemgang af antiparlamentarismen både teoretisk og historisk samt en mere fyldestgørende forklaring på, hvorfra Bukh havde sine inspirationskilder. Bonde nævner tyske og østrigske völkische bevægelser uden dog at være i stand til at sandsynliggøre koblingen. Bukhs udvikling til antiparlamentarist og dernæst til nazist forbliver derved underbelyst.

Museumsinspektør ved Frihedsmuseet, historikeren Henrik Lundbak, har skrevet doktordisputats om partiet Dansk Samling, hvilket i praksis vil sige om partistifteren og partilederen Arne Sørensen. Partiets eller partileders styrke og indflydelse før og efter krigen berettiger ikke til en disputats; det gør til gengæld det idehistorisk og politologisk interessante faktum, at partiet bevægede sig fra en næsten fascistisk position inden krigen til at

blive en vigtig del af modstandsbevægelsen.

Dansk Samling blev stiftet i 1936 som et ganske traditionalistisk, nationalistisk og kristent parti, der stod i krydsfeltet mellem modernisering og tabserfaring. Partiet forstod sig som et ikke-parti; som en national samlingsbevægelse, der stod over de snævre interesser, som partierne repræsenterede. Det parlamentariske demokrati opsplittede nationen i konkurrerende interesser og handlingslammede staten. I den ånd fremsatte partiet en række forfatningsforslag til parlamentarismens afskaffelse og indførelse af en folkevalgt førsteminister (fører) og et rigsråd, der skulle repræsentere hele nationen.

Besættelsen genoplivede partiet, der ellers var døden nær. Man forsøgte sammen med Højgård-kredsen at virkeliggøre sine politiske visioner, men blev heldigvis skræmt af de mulige tyske modtræk i form af en ren Fritz Clausen-regering. I 1941 følte man sig tvunget til at erklære samlingsregeringen og dermed parlamentarismen en delvis og betinget loyalitet, der dog snart forvandlede sig til en provokationspolitik, idet man ikke følte regeringen stod fast nok overfor tyskerne. Dette udviklede sig til en egentlig modstand, og Dansk Samling endte krigen som en af de fire bærende grupper i Frihedsrådet. Kort efter krigen forsvandt partiet fra den politiske scene.

I alt dette forblev Arne Sørensen den absolutte leder og ideolog. Den megen plads som lokalafdelingers skærmydsler får i bogen kunne derfor have været bedre brugt på en dybere gennemgang af Arne Sørensens ide-

univers. Lundbak har nemlig helt ret, når han heri ser noget meget tidstypisk og meget konfliktfyldt, hvilket han i de øvrige analyser af inden- og udenlandske højreradikale grupper har et godt blik for. Måske Dansk Samlings skæbne tjener bedst som antydning af, at demokratiet trods alt var forholdsvist solidt funderet i Danmark også før besættelsen, og at besættelsen umuliggjorde en politisk valid position udenfor parlamentarismen.

Højreradikalismen blev knust af sin stærkere storebror nazismen. Den konkrete oplevelse under et faktisk eksisterende diktatur virkede oplysende og vaccinerende på mange, der før og delvist under havde set med længsel på det tyske alternativ til det uheroiske parlamentariske demokrati. Det forbliver dog uklart, i hvor høj grad Munk inden sin død og de to overlevende Niels Bukh og Arne Sørensen forligede sig med det parlamentariske demokrati.

Anden Verdenskrig stoppede for en tid højreradikalismens tiltrækningskraft. Men i de seneste år er den dukket op igen både nationalt og internationalt. Derfor er de tre bøger både et symptom på nutidens genopvækkede politiske og faglige interesse for højreradikalismen og for de to sidste bøgers vedkommende også en velkommen påmindelse om, hvorfor de heller ikke dengang udgjorde et troværdigt eller ønskeligt alternativ. Og en påmindelse om hvor udbredte og tolererede højreradikale holdninger var i visse kredse.

Mikkel Thorup